

Denis Vokić

Novi prilozi raspravi o nazivu ukupnog predmeta interesa konzervatorsko-restauratorske i muzejske struke

Denis Vokić
Sveučilište u Dubrovniku
HR – 20 000 Dubrovnik, Ćira Carića 4
Izvorni znanstveni rad/Original Scientific Paper

UDK: 001.4:7.025
001.4:069
Primljen/Received: 1. 3. 2016.

Ključne riječi: konzerviranje i restauriranje, muzeologija, spomenik kulture, kulturno dobro, baština, kultura

Key words: conservation and restoration, museology, cultural monument, cultural property, heritage, culture

Provedeno je istraživanje u cilju vrjednovanja pojmova kojima razni pojedinci i zajednice označuju ukupnost predmeta interesa konzervatorsko-restauratorske i muzejske struke. Članak je prilog aktualnoj raspravi unutar strukovne zajednice u nas. U toj raspravi koriste se podaci za koje ovo istraživanje nalazi da nisu uvijek točni ili znanstveno argumentirani. Istražena je geneza nastanka pojma „kulturno dobro“ i kontekstualizirana u raspravu o pojmovima „spomenik kulture“, „kulturno dobro“ i „kulturna baština“. Upozorava se na koliziju značenja pojma „kulturna baština“ u nas sa značenjem koje je definirao UNESCO 1982. godine, čime se otkriva da dio nesporazuma u odnosu na dokumente UNESCO-a u nas potječe od te kolizije. Na temelju komparativnog istraživanja predlažu se moguće opcije za nadvladavanje uočenih problema. Ovo istraživanje je aktualno i u kontekstu rasprave o „problematičnoj“ europskoj normi *Očuvanje kulturnog dobra – Osnovno nazivlje i definicije* EN 15898:2011 u smislu rasprave u cilju izrade poboljšane verzije norme.

UVOD

Provedenim istraživanjima došlo se do spoznaja kojima se preispituje opravdanost polazišnih stajališta u nekim dosadašnjim terminološkim znanstvenim raspravama u strukama koje su bliske konzervatorsko-restauratorskoj, konkretno, povijesnomumjetničkoj, muzeološkoj i etnološkoj struci u nas.¹

1 Riječ je prvenstveno o znanstvenim raspravama koje su javno objavljene, primjerice: Maroević, I. (2007.): Spomenik kulture ili kulturno dobro. Što je primjerenije povijesti umjetnosti? *Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, Zagreb: IPU. 15-20; i o članku Pruszyński J. P. (2005./2006.): Spomenik kulture – uspomena ili kulturno dobro. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 29/30, Zagreb, 179-182. Istom pitanju, na malo drukčiji način posvećen je i cijeli časopis *Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* 42, (2012). Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo.

Nalaže se potreba da se ta rasprava upotpuni rezultatima istraživanja koje se prezentira u ovom članku, a koja bacaju novu svjetlost na postavljene probleme i na njihova moguća rješenja. Cilj je rasprave na nacionalnoj razini pridonijeti smislenijem promišljanju buduće verzije europske norme *Očuvanje kulturnog dobra – Osnovno nazivlje i definicije* kao paneuropskoga terminološkog okvira za nazive, definicije i inteoperabilnost unutar struke i među raznim bazama podataka. U ovom trenutku Europska norma (CEN): *Očuvanje kulturnog dobra – Osnovno nazivlje i definicije*, EN 15898:2011 (HRN EN 15898:2012) ne samo da nije zadovoljavajuća, nego je potaknula i potiče nove nesuglasice i podjele. Ta je norma poticaj za više istraživanja. Ipak, može se reći da se ovaj članak prvenstveno bavi iznimno zanimljivom „hrvatskom“ raspravom koja akademski i kuloarski ne prestaje biti aktualna u struci već 25 godina, tj. otkada je jugoslavenski Zakon o zaštiti „spomenika kulture“ zamijenjen hrvatskim Zakonom o zaštiti i očuvanju „kulturnih dobara“.

POVIJESNI KONTEKST DO 20. STOLJEĆA

Gledano u povijesnom kontekstu, prvi predmeti kolekcioniranja u srednjem vijeku nazivali su se: relikvije, nakit, knjige, umjetnine i dokumenti. Nova se pomodnost pojavila u Rimu dvadesetih godina 15. stoljeća.² Ta je pomodnost nazvana „sakupljanje starina“ ili „kolekcioniranje antikviteta“.

U hrvatskim zemljama postojale su crkvene riznice, a počeli su se stvarati i privatni muzeji u domovima pojedinih plemića.³ Pojam *muzej* je do 19. stoljeća značio

2 Koincidentno odmah nakon povratka pape iz Francuske u Rim što se dogodilo 1417. godine.

3 Za više o ovoj temi izvrstan i sveobuhvatan pregled početaka kolekcioniranja u Hrvatskoj pruža knjiga Vujić, Ž. (2007.): *Izvori muzeja u Hrvatskoj*. Zagreb: Kontura.

prostoriju za učenje opremljenu bibliotekom i raznim sabranim „prirodninama“ i „umjetninama“ (*naturalia* i *artificialia*).⁴ Uz minerale i slične prirodne posebnosti, sabiralo se antičke natpise, antičke skulpture i kamene spomenike, prvenstveno na područjima Salone (Solina) i Splita, te na području Epidaurusa (Cavtata). U kasnom 15. i ranom 16. stoljeću gotičko-renesansna palača Dmine Papalića udomila je oveću zbirku rimskih kamenih spomenika nađenih u Saloni.⁵ Najveći dubrovački privatni muzej, onaj obitelji Aletić nakon procvata u 18. stoljeću u kasnije doba potpuno je raznesen i izgubljen.⁶ Isto se dogodilo i sa zbirkom Nikole Zrinskoga, koja je svoj procvat imala u prvoj polovini i polovinom 17. stoljeća. Zbirke su često zadržavale ili ponavljale renesansnu shemu: *naturalia* i *artificialia*.⁷

Naziv „antikvitet“ preživio je do današnjega doba. U doba renesanse i baroka koristilo se i nazivom „monument“, ali iz izvora i literature ne stječe se dojam da je taj pojam bio tako važan kako je postao u doba klasicizma. Pojam „monument“ na hrvatskom jeziku definira već i Faust Vrančić u svom Rječniku 1595.: monumentum – szpominyak.⁸

U razdoblju klasicizma pojavljuje se nova sintagma i ona postaje dominantna. To je pojam „povijesni spomenik“, a čini se da ga prvi definira Aubin-Louis Millin 1790. godine.⁹ Naziv „spomenik prirode“ smislio je Alexander von Humboldt 1810. godine.¹⁰ Fraza „povijesni i umjetnički spomenik“ postala je popularna i dominantna u razdoblju od klasicizma tijekom cijelog 19. stoljeća, barem u hrvatskoj literaturi i izvorima. Koncept „spomenika“ nadalje je razvio Alois Riegl 1903. u djelu *Moderni kult spomenika*.¹¹ Riegl, velik i važan predstavnik bečke škole povijesti umjetnosti, prvi je ukazao na ključne koncepte današnje metodologije istražnog dokumentiranja te

konzervatorsko-restauratorskog rada: riječ je o konceptu intencija¹² i konceptu vrijednosti. Rieglova je sistematika spomenika i spomeničkih vrijednosti u Hrvatskoj naišla na plodno tlo. Osim što je svojim doprinosima trajno zadužio povijest umjetnosti i konzervatorsko-restauratorsku struku, Riegl je osobito utjecajan u Hrvatskoj i zato što je 1903. postao glavni konzervator srednjovjekovnih i novodobnih spomenika carskog i kraljevskog Središnjeg povjerenstva za zaštitu spomenika, upravo u jeku jednoga od brojnih sukoba tijekom restauriranja splitskog zvonika.¹³

SPOMENIK KULTURE ILI KULTURNO DOBRO

U doba između dva svjetska rata pojavljuje se naziv „kulturno dobro“. Jan P. Pruszyński tvrdi da je Joseph Goebbels autor tog pojma (*Kulturgut*), da ga je smislio prije 1933.¹⁴ i da ga je prvi put upotrijebio u *Reichskulturkammergesetz* objavljenim u *Reichsgesetzblatt* I:661, 22. prosinca 1933. godine.¹⁵

S druge strane, Giuseppe Angelini tvrdi da je talijanski komunistički filozof Antonio Gramsci autor pojma „kulturno dobro“ (*beni culturali*).¹⁶

Čini se, prema ovom istraživanju, da je u hrvatskom jeziku pojam „kulture“ povezan s pojmom „spomenici“ tek 1941. godine. Tada je ta sintagma spomenuta u Zakonskoj odredbi o zabrani otuđivanja, izvažanja starinskih umjetničkih, „kulturno-povijesnih spomenika“ na području NDH. Iste godine donosi se još jedna zakonska odredba u kojoj se spominje „kultura“ u kontekstu sa spomenicima: Zakonskom odredbom o hrvatskim „kulturnim spomenicima“ proglašavaju se svi nepokretni kulturno-povijesni, etnografski, umjetnički i prirodni spomenici narodnim spomenicima koji ne mogu biti predmet privatnog prometa¹⁷. Te zakonske odredbe donesene su po uzoru na njemačke. Ista

4 Pojavom pojma *musaeum* bavi se Vujić, Ž. u nav. dj. na str. 17-45.

5 Danas je u toj palači smješten Muzej grada Splita.

6 Više o tome u Vujić, Ž. (2007.): nav. dj.

7 Vujić, Ž. (2003.): *Europskim putovima razasute baštine Nikole Zrinskoga, Zrinski i Europa 2*. Zagreb: Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj. 22.

8 Vrančić, F. (1595.): *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae*. Venecija.

9 Čini se da upravo Aubin-Louis Millin, definira koncept „povijesnog spomenika“ u prvom svesku *Antiquités nationales*, 1790. Podatak da Millin prvi definira pojam povijesnog spomenika navodi Réau, L. (1959.): *Histoire du Vandalisme, Les monuments détruits de l'Art français, I-II, Paris*, 382., a taj podatak prenosi Jokilehto, J. (1986.): *A History of Architectural Conservation*. Butterworth-Heinemann. 116., te brojna kasnija literatura.

10 Alexander von Humboldt je u djelu *Atlas Pittoresque*, objavljenom 1810., prvi označio neobična ili povijesno značajna stabla pojmom *Naturdenkmal* (spomenik prirode). Prije Humbolta se pojam spomenika nikad nije odnosio na prirodne tvorevine.

11 Špikić, M. ur. (2006.): Alois Riegl, *Moderni kult spomenika. Anatomija povijesnog spomenika*, IPU, Zagreb. Izvorno objavljeno: Riegl, A. (1903.) *Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen, seine Entstehung*. Vienna.

12 Riegelov pojam *Kunstwollen* dugo se u nas prevodilo pojmom „umjetničko htijenje“. Danas se radije služimo pojmom „intencije“ jer se etičkom, kulturološkom i kolekcionarskom diversifikacijom pokazalo neprimjerenim sva značenja pojma „intencije“ sužavati na „htijenje“, ili primjenjivati samo na „umjetnička djela“.

13 Više o tome: Čorić, F. i Špikić, M. (2011.): Izvješće Aloisa Riegla o Dioklecijanovoj palači iz 1903. godine. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 42 No. 1. Split: Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel - Split. 387-416.

14 Pruszyński, J. P. (2005./2006.): Nav. dj. 179.-182., a poglavito 181. gdje Pruszyński navodi: „Taj pojam ima svog autora, i to poznatog - ni više ni manje no ministra propagande i informiranja Trećeg Reicha, Josepha Goebbelsa!“

15 Više o tome: Pruszyński, J. P. (1992.): *Ochrona prawna zabytków w Niemczech. Teksty i komentarze*, Warszawa.

16 Angelini, G. (1981.): *L'idea di bene culturale e le questioni di principio sottese*, in AA. VV., *I beni culturali nello sviluppo e nelle attese della società italiana*. Atti del Convegno di studio promosso dalle Commissioni per l'arte delle Diocesi lombarde, dall'Unione Giuristi Cattolici, e dalla rivista *Citt e Societ*. Milano. 20-45.

17 Više o zakonskim regulativama u doba NDH u: Juranović-Tonejc, M. (2009./2010.): *Zakonska regulativa u zaštiti pokretne baštine u doba Nezavisne Države Hrvatske*. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 33/34. Zagreb: Ministarstvo kulture. 15-22.

sintagma obrnutog redosljeda riječi „spomenik kulture“ izgleda da u Hrvatskoj nije zapisana do 1945. godine. Anđela Horvat 1944. objavljuje svoju knjigu Konzervatorski rad kod Hrvata i nijednom ne zapisuje pojam „spomenik kulture“. Ona se služi pojmom „spomenik“ uglavnom bez apozicija „povijesni“ ili „umjetnički“, ali na dva mjesta zapisuje i pojam „kulturno dobro“.

Prema ovom istraživanju izgleda da je pojam „kulturno dobro“ u strukovnu literaturu u Hrvatskoj ušao prije pojma „spomenik kulture“. Ipak, u Hrvatskoj se uči upravo obratno na temelju dosad objavljene literature, te akademskih i kuloarskih rasprava. Prema ovom istraživanju izgleda da pojam „spomenik kulture“ dominira tek nakon 1945. kad je izabran za naziv Zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti Demokratske Federativne Jugoslavije¹⁸. Od 1945. sve do 1991. pojam „spomenik kulture“ dominantan je u nas.

Pruszyński smatra da je Goebbels „izmislio“ naziv „kulturno dobro“ zato što je u korijenu latinske riječi *monumentum* – „sjećanje“. Mnogi su europski jezici jednostavno posudili tu latinsku riječ (*monument*) i posvojili je. Drugi su je preveli čuvajući njezino značenje u smislu „pamćenje“, „spomen“, „sjećanje“: „ruski – pamiatnik, poljski – pomnik, slovački – pomník, hrvatski – spomenik“... Podsjećajući na način kako su nacional-socijalisti dolazili do umjetnina i zbirki, Pruszyński zaključuje da je Goebbels želio izbjeći pojmove „pamćenje, spomen i uspomenu“. Pruszyński Goebbelu pripisuje i autorstvo naziva „Kulturträger, Kulturprogramm i Kulturkampf“.¹⁹

S obzirom na utjecajnost članka koji je objavio Pruszyński u nas, provedeno je istraživanje je li Joseph Goebbels uistinu autor tih pojmova i je li on autor povezivanja pojma „kultura“ sa specifičnim djelatnostima koje i danas u svakodnevnom govoru, u gospodarstvu, u politici i u stručnoj literaturi nazivamo „kulturom“?

Izgleda da, ipak, nije. Naime, pojam *Kulturkampf* sigurno nije Gebbelsova izmišljotina, s obzirom na to da taj naziv potječe iz sukoba Katoličke crkve i Pruske 1872., a 1877. taj naziv ulazi u *Meyers Konversations-Lexikon*.²⁰ Zna se i autor toga pojma, i to je Rudolf Ludwig Karl Virchow.

Meyersov leksikon, nažalost, ne obrađuje pojam *Kulturgut*. Međutim, u literaturi koju su pisali folkloristi može se pronaći pojam *Kulturgut* i prije doba koje navodi

18 Službeni list DFJ (1945): Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti Demokratske Federativne Jugoslavije. *Sl. list DFJ*, br. 54.

19 Pruszyński, J. P. (2005./2006.): Nav. dj.: 181.

20 U online verziji Meyersova leksikona može se naći brojne navode uporabe pojma *Kulturkampf* u razdoblju 1872. - 1902. *Meyers Konversations-Lexikon* - online verzija (2015.) Online verzija Meyersova leksikona dostupna je na: <http://woerterbuchnetz.de/Meyers/?sigle=Meyers&mode=Vernetzung&lemid=IK10198#XIK10198> (22.4.2015.). Više o tome u Index librōrum prohibitōrum: <http://woerterbuchnetz.de/Meyers/?bookref=6,790,4> (22.4.2015.).

Pruszyński. Prije Goebbelsa ga je koristio, primjerice, i lingvist Roman Jakobson u Češkoj 1930. služeći se njemačkim jezikom – „gehobenes Kulturgut vs. gesunkenes Kulturgut“.²¹

Na temelju tih otkrića čini se da „hajka“ dijela stručne zajednice u Hrvatskoj protiv uporabe pojma „kulturno dobro“ ima dvostruki obrat. Naime, prvo se dio naše stručne zajednice početkom devedesetih godina prošlog stoljeća posve neargumentirano i neutemeljeno obrušio na pojam „kulturno dobro“ navodeći da je to „anglosaksonizam“. Onda je u nas preveden članak Pruszyńskog koji je odmah obavljen u *Godišnjaku zaštite spomenika kulture Hrvatske*. Članak je postao vrlo utjecajan, osobito u kuloarima. Kritičari uporabe pojma „kulturno dobro“ u Hrvatskoj odmah su „zaboravili“ da su se ranije tome pojmu protivili zato što je navodni anglosaksonizam... pa se od tada protive jer je pojam „kulturno dobro“ navodno relikv „fašizma“. Tim se pojmom navodno želi izbrisati i „hrvatsku tradiciju“ uporabe pojma „spomenik kulture“. A, što sad kad imamo dokaz da je znameniti lingvist Roman Jakobson, ruski emigrant židovskog podrijetla, koristio pojam *Kulturgut* prije Goebbelsa?

Potrebno je istražiti još malo ranije u prošlost, i eto nas na novom obratu. Pojmovima: *Kultur, Volkskultur, Hochkultur, Primitive Gemeinschaftskultur, Kulturtheorie, primitives Gemeinschaftsgut, Volksgut, gesunkenen Kulturgut, Kulturgut*... koristi se Hans Naumann u knjizi *Grundzüge der deutschen Volkskunde*.²² Neke od tih pojmova upotrebljava Hans Naumann i ranije; tako se pojam *Kulturgut* može naći i u *Primitive Gemeinschaftskultur* iz 1921. godine.²³ Smatra se da je Naumann taj naziv skovao već početkom stoljeća²⁴, čim je prihvatio dokaze da folklorne fabule ne potječu iz praiskonskih vremena, nego da su reinterpretacija „kulturnih“ izraza građanskih i plemićkih staleža, tj. da su iz „elitnih“ umjetničkih izraza „utonule“ u narodnu – tada još zvanu „primitivnu“ umjetnost.

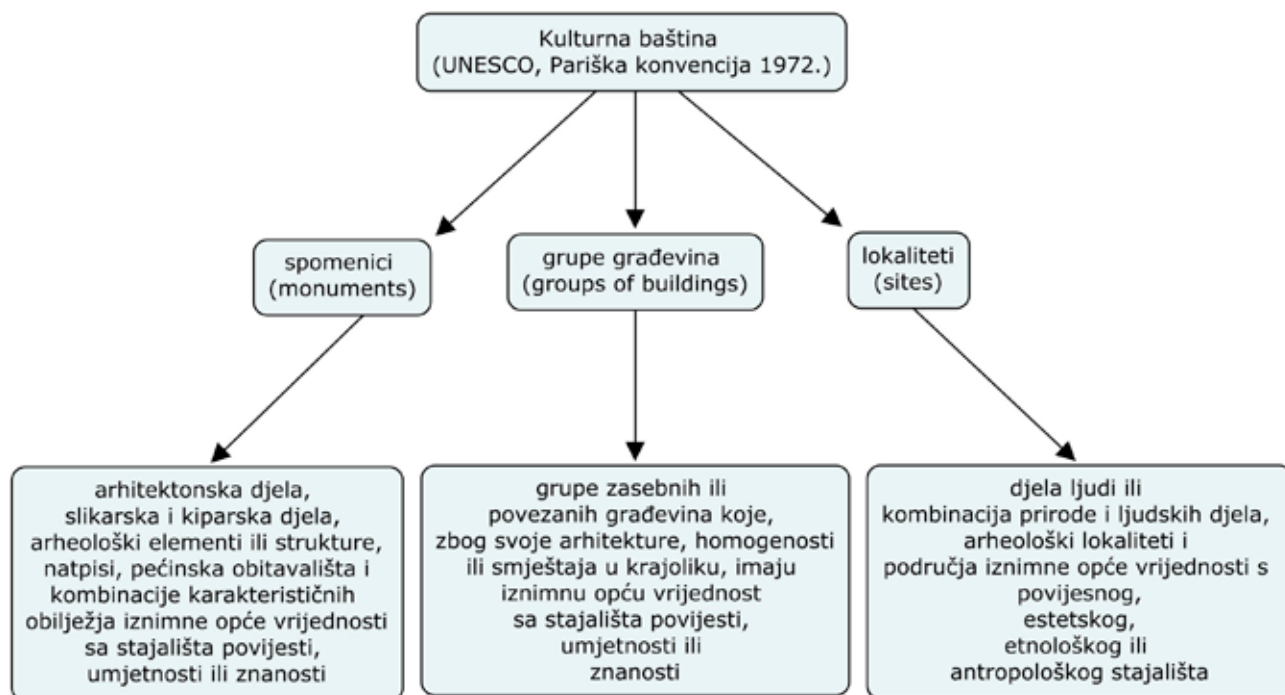
U nas se pojam *gesunkenes Kulturgut* prevodi kao „utonulo kulturno dobro“, ali se redovito u zagradama dopiše izvorni pojam na njemačkom jeziku onako kako ga je

21 Zahvaljujem slovačkom publicisti u Juraju Alneru koji mi je skrenuo pozornost na Romana Jakobsona u ovom kontekstu. O Jakobsonu je 2012. održana konferencija *Katedra bohemistiki: Jakobson (1896.-1982.) ve strukture (české) vědy*. Sažeci prezentacija na konferenciji dostupni su na http://www.kb.upol.cz/veda_a_vyzkum/konference/konference_jakobson/abstrakty.html (13. 8. 2014.).

22 Naumann, H. (1922): *Grundzüge der deutschen Volkskunde*. Leipzig.

23 Naumann, H. (1921): *Primitive Gemeinschaftskultur*. Jena. 4.

24 El-Shamy, H. (1997.): *Gesunkenes Kulturgut*. Objavljeno u ur. Green, T. A. (1997) *Folklore: an encyclopedia of beliefs, customs, tales, music, and art*. ABC-CLIO, Inc., Santa Barbara, California. 419.

1 Neuspješna UNESCO-ova definicija kulturne baštine donesena 1972. u Parizu.
Unsuccessful UNESCO definition of cultural heritage adopted in 1972 in Paris.

Hans Naumann uveo u znanost.²⁵ James R. Dow nedavno je objavio članak kojim pokušava bolje osvijetliti djelo Hansa Naumanna čitateljima u engleskom jezičnom području i navodi: „Pojam gesunkenes Kulturgut se vrlo rijetko prevodi na engleski jezik jer je 'Hans Naumann neodvojiv od tog pojma'“.²⁶

Naravno, postoji i drugi kut gledanja od ideološke krivotvorine koju konstruiraju Pruszyński i „neki“ u nas. Pojam „kulturno dobro“ obuhvaća širi koncept nego što ga obuhvaća pojam „povijesni i umjetnički spomenik“. Upravo to i jest suština zbog koje je Hansu Naumannu i Romanu Jakobsonu bilo nelogično koristiti pojam „spomenik“ ili „monument“ u kontekstu pisanja o folkloru i „narodnoj“ ili „primitivnoj“ umjetnosti. S obzirom na selektivnost pojma „spomenik“ (lat. *monumentum*; tal. *monumento*; fr. *monument*; engl. *monument*), taj je pojam postao problematičan za označavanje sveukupnog korpusa predmeta djelovanja muzejske ili konzervatorsko-restauratorske struke.

25 Primjerice, online dostupna prezentacija Estele Banov, „Vatroslav Jagić o suodnosima usmene i pisane književnosti“ gdje se rad Vatroslava Jagića kontekstualizira kao preteču Naumannovoj Theorie vom gesunkenen Kulturgut. Dostupno na: [26 Dow, J. R. \(2014.\): Hans Naumann's gesunkenes Kulturgut and primitive Gemeinschaftskultur, *Journal of Folklore Research*, Vol. 51, No. 1, 49. Dostupno na: \[http://www.jstor.org/discover/10.2979/jfolkrese.51.1.49?uid=3738200&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21104634953903 \\(12. 8. 2014.\\).\]\(http://www.jstor.org/discover/10.2979/jfolkrese.51.1.49?uid=3738200&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21104634953903 \(12. 8. 2014.\).\)](http://www.google.hr/url?sa=t&rc=t&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww-ge.wi.uni-graz.at%2Fgralis%2F1.Grazer_Sprachwissenschaft%2FAktuelles%2FBanov_%2520Vatroslav%2520Jagic.ppt&ei=M70AVInHK8T74QSP_oG oBA&usg=AFQjCNEln5rOBdFzEVBratJwRZZ1jkjo1Q&sig2=lnE30HaNvMUQriDmktW6Pg&bvm=bv.74115972,d.bGE. (13. 8. 2014.).</p>
</div>
<div data-bbox=)

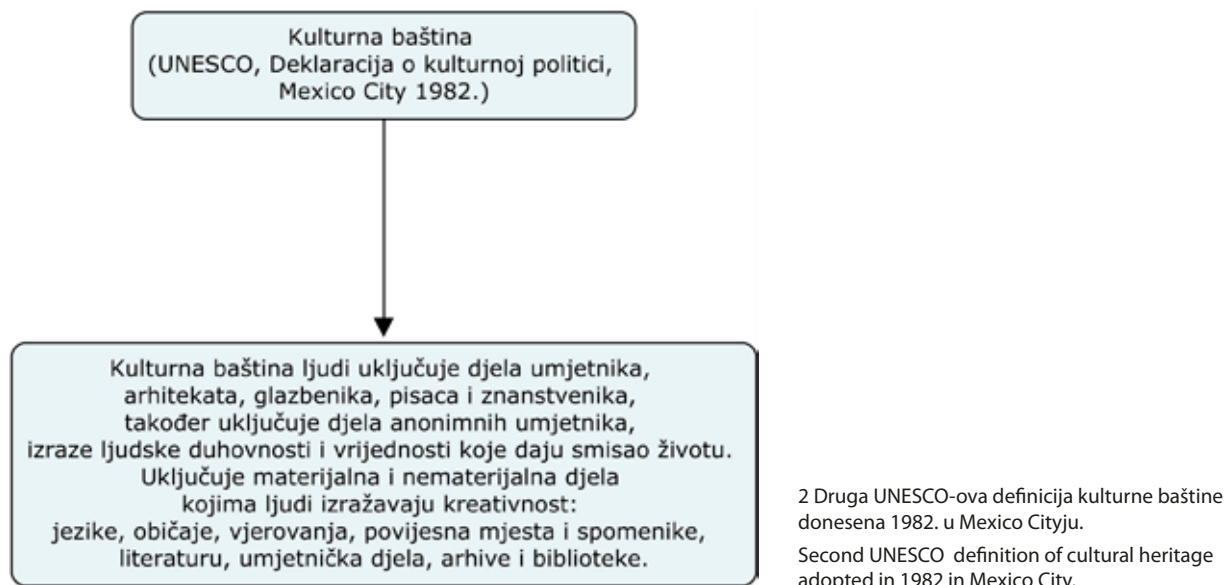
Pojavili su se znanstveni i drugi muzeji ili kolekcionari čije se zbirke nikako ne mogu nazvati zbirkama spomenika (monumenata). Uz etnografske predmete, neprimjereno je nazivati spomenicima i sve fragmente koje muzeji sakupljaju i čuvaju, posebno ako se u danom trenutku uopće ne zna na koga ili što bi oni trebali „spominjati“ dok se daljnjim istraživanjem to ne rasvijetli na temelju konteksta. Mnoga djela suvremene umjetnosti, ili neke kolektibilije, ili mnogi predmeti u tehničkim muzejima, ili prirodoslovnim muzejima, ili predmeti koji imaju samo religijsku, ili samo znanstvenu ili samo sentimentalnu vrijednost teško se mogu nazivati spomenicima (ili monumentima). Neobično je to i za sve sitne predmete koji se mogu naći u muzejima. Naime, svi se ti predmeti mogu nazivati „spomenicima“ samo u vrlo nategnutoj definiciji kakvom je Rieglova definicija postala nakon diversifikacije kulturoloških i muzeoloških interesa i tehnoloških inovacija što su se u međuvremenu dogodile. S druge strane, naziv „kulturno dobro“ jednostavno je objedinio više toga što je predmet interesa muzejskog sakupljanja ili konzervatorsko-restauratorske struke.²⁷

Osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća pojam „kulturno dobro“ bio je dominantan i u Zapadnoj Europi i u Sjevernoj Americi. To je pojam koji koristi E.C.C.O.²⁸

27 Pojam „spomenik kulture“ prikladno je zadržati u nazivima institucija ili nazivima publikacija osnovanih u doba dominacije tog pojma jer bi to bio izraz kontinuiteta i tradicije. Ovaj članak pokušava ukazati da je za potrebe suvremenih legislativnih, ili stručno-tehničkih ili etičko-filozofskih potreba naziv „spomenik kulture“ danas relikv prevladane i preuske koncepcije baštine.

28 European Confederation of Conservation-Restoration Organisations.

u svojim dokumentima do 2002. godine kao i ICOM-CC do danas. Pravnici u zapadnoj Europi i Sjevernoj Americi preferiraju pojam „kulturno dobro“ (o tome više kasnije). Pojam „kulturno dobro“ (*cultural property*) je 1954. izabran u naslovu i tekstu Haške konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba.²⁹ S obzirom na rat u Hrvatskoj i s obzirom na činjenicu da je Haška konvencija o zaštiti kulturnih dobara svakodnevno spominjana na bezbrojnim vijestima svih medija 1991., ne treba čuditi da je naziv „kulturno dobro“ – „ušao u uho“ i postao dominantan u Hrvatskoj tih dana kad se pisalo i izglasavalo zakon.

KULTURNA BAŠTINA

UNESCO 1972. definira pojam „kulturna baština“ (*cultural heritage*) na Konvenciji o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine.³⁰ Definicija je dosta kritizirana jer je pokušala pomiriti Rieglovsku tradiciju sa suvremenim potrebama, što se pokazalo nemogućim. Rezultiralo je to s jedne strane preuskom definicijom u kojoj nema mjesta za mnoge predmete kojima se bave muzeji, kolekcionari i konzervatori-restauratori. Ta je definicija bila preuska i za onu baštinu koja je nematerijalna. Štoviše, ona je neprimjerena i svim onim jezicima koji ne mogu prihvatiti da se u monumente ubrajaju slike i sva umjetnička djela uključujući i ona prenosiva, mala, ili crteži i fragmenti...

29 UNESCO (1954) *Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention* [online]. Dostupno na: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (2. 2. 2012.).

30 UNESCO (1972.) *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, Pariz [online]. Dostupno na: <http://whc.unesco.org/en/conventiontext> (2. 2. 2012.).

(dakle, neprihvatljivo za engleski jezik, francuski jezik, talijanski jezik...).

Deset godina nakon toga UNESCO je prihvatio novu definiciju kulturne baštine i objavio je u Deklaraciji o kulturnoj politici donesenoj 1982. u Mexico Cityju.³¹ Tom se definicijom prepoznalo i obuhvatilo i nematerijalnu kulturnu baštinu. I ovu novu definiciju dosta se sporo prihvaća, kako u struci tako i u legislativi. Čini se da se njezino prihvaćanje u struci nešto ubrzalo nakon 2002. kad je E.C.C.O. umjesto pojma *cultural property* u temeljne dokumente struke uveo pojam *cultural heritage*.

Što se konzervatorsko-restauratorske struke tiče, sporo prihvaćanje sveobuhvatnijeg pojma vjerojatno je posljedica inercije koja je po prirodi posla (očuvanje naslijeđenog) imanentna većini konzervatora, restauratora i muzealaca.

Što se legislative tiče, očito je da pravници izbjegavaju „nematerijalne“ vrijednosti kao i sve ono čemu se ne može odrediti novčanu vrijednost. Vrijednosti mogu biti materijalne ili intelektualne ili duhovne, vlasništvo može biti materijalno ili intelektualno, a dobro (*property*) može biti samo materijalno. Što se tiče dionica, obveznica i patenata – tek materijaliziranjem u obliku nekog „papirnatog“ dokaza o vlasništvu postaju „dobrom“. Čini se da je pojam vlasništva i mogućnost financijske procjene pravnicima presudan. Zato su oni doskočili nematerijalnom dijelu kulturne baštine diferencirajući ga od kulturnog dobra sljedećom definicijom: „Kulturna dobra su fizički dijelovi kulturne baštine neke zajednice ili društva“³².

31 UNESCO (1982.) *Mexico City Declaration on Cultural Policies, World Conference on Cultural Policies, Mexico City* [online]. Dostupno na: http://portal.unesco.org/pv_obj_cache/pv_obj_id_A274FC8367592F6CEED-B92E91A93C7AC61740000/filename/mexico_en.pdf (2. 2. 2012.).

32 *Cultural Property*. Wikipedia [online] dostupno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_property (2.6.2014.).

Ali, nažalost, kvalitetne definicije se ne koristi dosljedno. Konvencija Vijeća Europe pod naslovom *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*³³ je potpisana u gradu Faro, 27. X. 2005., i poznatija je pod nazivom *Faro Convention*³⁴. U *Faro Convention* definiran je na str. 2. pojam kulturne baštine na način koji je u koliziji s definicijom UNESCO-a iz 1982. jer, poput „naših“ definicija promatra baštinu isključivo kao ostavštinu iz prošlosti (o tome više riječi kasnije).

I sâm UNESCO je s vremenom i kadrovskim promjenama postao nedosljedan pa se tako mogu na njihovim web-stranicama naći i dokumenti gdje se ponegdje spominju nematerijalna kulturna dobra (*intangible*³⁵ *cultural property*). Štoviše, i na web stranici „World Heritage List“ zbrojena je svjetska baština po kategorijama (prekogranična, obrišana s liste, ugrožena, kulturna, prirodna, miješana) pod nazivom *properties*.³⁶ Tako je, nedosljednošću UNESCO-a, u „dobra“ ubrojena i nematerijalna kulturna baština.

Budući da sve materijalne stvari imaju nematerijalna značenja, značaj, intencije i vrijednosti – sva baština ima neku nematerijalnu „auru“. U svakom slučaju, kad se govori o nematerijalnoj baštini ili o nematerijalnoj „auri“ materijalne baštine uvijek je primjerenije govoriti o nematerijalnoj kulturnoj baštini nego o nematerijalnim kulturnim dobrima ili, još gore, o nematerijalnim kulturnim spomenicima. Nikad i nigdje nije definirano „nematerijalno kulturno dobro“. Niti „nematerijalni spomenik“. Primjerice, za Riegla su spomenici uvijek materijalni. Za Riegla je i glazba „pisani spomenik“.

Može se reći da je pojam „kulturno dobro“ zadovoljavajuće definiran u Haškoj konvenciji 1954. U toj definiciji nije prepoznato da kulturno dobro ima i nematerijalnu „auru“. Pojam „dobro“ se na zahtjev pravnika vezuje samo za materijalnu komponentu baštine. Nematerijalna baština je u međunarodnim³⁷ dokumentima prepoznata tek

33 Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo.

34 *Faro Convention* [online] dostupno na: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680083746> (10. 5. 14).

35 U hrvatskoj strukovnoj literaturi engleski pojam *tangible cultural heritage* uobičajeno je prevoditi pojmom materijalna kulturna baština, a *intangible* – nematerijalna, dok je doslovni prijevod (opipljiva ili neopipljiva kulturna baština) rijedak u literaturi... Pojam nematerijalna kulturna baština je kao takav ušao i u hrvatsku legislativu. Isto je i s njemačkim i francuskim jezikom gdje se engleski pojam *tangible cultural heritage* prevodi pojmovima *patrimoine culturel matériel* odnosno *materielles Kulturerbe* (između ostalog, to definira i europska norma EN 15898:2011., *Conservation of cultural property – Main general terms and definitions*, 3.1.2.).

36 UNESCO (2015.): *World Heritage List* [online]. Dostupno na: <http://whc.unesco.org/en/list/> (30.1.2015.).

37 Japan je prije međunarodne zajednice prvi još 1950. zakonom zaštitio svoju nematerijalnu baštinu zajedno s onom materijalnom. UNESCO-ova Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine ponuđena je na raspravu 2001. i usvojena 2003. O tome više [online] dostupno na: <http://portal.unesco.org/en/>, (11. 8. 2014.).

UNESCO-vom definicijom kulturne baštine 1982. te se tako može reći da je pojam „kulturna baština“ najsvaeobuhvatniji zasad definirani pojam koji može označiti sve ono što može biti predmet interesa muzejske i konzervatorsko-restauratorske struke uključujući i nematerijalnu komponentu baštine.

Europska norma EN 15898:2011 *Conservation of cultural property – Main general terms and definitions* prihvaćena kao hrvatska norma HRN EN 15898:2012 je, blago rečeno, sporna norma. Kako „sporna norma“ nije tema ovog članka, osvrnut ćemo se samo na definiciju „kulturne baštine“ u toj normi. Na stranici 5. piše da je pojam „kulturna baština“ izabran radije nego pojam „kulturno dobro“ zbog njegovih uskih konotacija vezanih za vlasništvo³⁸. Pojam „kulturna baština“ (*cultural heritage*) europska norma definira na sljedeći način: „materijalni ili nematerijalni entitet od značaja sadašnjim i budućim naraštajima“. Treba primijetiti da je definicija nedomišljena i nedovoljno određujuća. Toj definiciji odgovara i „prirodna baština“. Ali ne samo „prirodna baština“, toj definiciji odgovara i „zdrava hrana“, i „napredak znanosti“, i „istraživanje nafte u Jadranu“ i svi ostali materijalni ili nematerijalni entiteti bitni sadašnjim i budućim naraštajima od kojih se mnoge ne može percipirati kulturnom baštinom niti u vrlo, vrlo filozofskoj raspravi.

KULTURNA BAŠTINA ILI BAŠTINA

Očito je kako je UNESCO-ova definicija kulturne baštine iz 1982. bolja od nedavne definicije objavljene u Europskoj normi. Ipak, suština znanosti je stalno propitivanje... To znači da treba raspravljati i o UNESCO-ovoj definiciji uključivši, među ostalim, i teorijski diskurs koji je donekle već postojao prije 1982., a osobito se razvio u posljednja tri desetljeća. Riječ je o raspravama o kontekstu i utjecaju konteksta na značenje i značaj predmeta ili objekta samog. Je li primjereno da renesansna shema: *artificialia i naturalia* živi i danas u UNESCO-ovoj podjeli – iako su se kolekcionarski i znanstveni interesi neslućeno proširili zadnjih stotinjak godina?

Problem je nastao tako što pojam „kulturna“, u ovom slučaju, služi u dvije svrhe: 1. diferencira prirodnu baštinu od one koju je izradila ili oplemenila ljudska ruka; 2. indicira da je stručnom valorizacijom izdvojena „kulturna“ baština koju se treba očuvati za razliku od „ukupne“ ili „ostale“ baštine (nasljeđa). Baština koju se prima i baština koju se ostavlja može biti valorizirana i negativnom ili čak sramotnom. Apozicijom „kulturna“ može se diferencirati „pozitivnu“ od „negativne“.

Ipak, u modernoj konzervatorsko-restauratorskoj etici „kontekst“ može igrati vitalnu ulogu u značenju i značaju predmeta ili objekta. Često kontekst kulturne baštine

38 *In this standard, "cultural heritage" has been chosen in preference to "cultural property", with its narrower connotations of ownership.*

daje odgovor na pitanje koje su vrijednosti baštine i koje su (bile) intencije zbog kojih je izrađena. Jedan od „konteksta“ je i fizički, prirodni kontekst baštine. Zato se često prirodni kontekst baštine uopće ne smije izdvajati iz zaštite i očuvanja s obzirom na to da često tvore zajedničku cjelinu. Nije to slučaj samo u pitanju ljetnikovaca ili urbanih cjelina – fizički kontekst je često određujući čimbenik percepcije i razumijevanja baštine. Budući da se i prema modernoj strukovnoj etici, u skladu s prosudbom sačuvanih vrijednosti i intencija, kulturnoj baštini treba očuvati kontekst – nameće se pitanje: „Ima li opravdanja na semantičkoj razini odbaciti prirodnu baštinu iz konteksta kulturne baštine?“

Pitanje dobiva na važnosti posebno onda kad se prebroji UNESCO-ova lista svjetske baštine. Lista broji kulturne baštine 779, prirodne baštine 197, a izmišljena je i tzv. miješana baština koja broji nerealnih samo 31.³⁹ Ako se izmjenom konteksta kulturnoj baštini može promijeniti njezino značenje i značaj – zašto inzistirati na podjeli na kulturnu i prirodnu, čime se održava renesansna shema *naturalia* i *artificialia* – čime se isključuje kontekst?

Čini se da bi podjela na „naslijeđenu baštinu“ i „baštinu koju se ostavlja budućim naraštajima“, umjesto podjele na „kulturnu i prirodnu“ bila smislenija – ako se baš mora nekako dijeliti. Vjerojatno bi nas podjela na „naslijeđenu i onu koju se ostavlja budućim naraštajima“ trebala ozbiljnije zabrinuti zbog relativnosti kriterija „filtracije“ i zbog spoznaje da je „očuvanje“ (*conservation*) ništa drugo doli kontrolirano mijenjanje i upravljanje baštinom u svrhu prijenosa njezina značenja i značaja budućim naraštajima.

Ovaj problem ukazuje na dvije činjenice: 1. pojam „kulturna baština“, također, nije idealan; 2. u toj je sintagmi pojam „kulturna“ donekle problematičan jer se pojam „kulturna“ u ovom slučaju podrazumijeva u najmanje dva značenja.

Dok bi se kulturnom baštinom trebale podrazumijevati vrijednosti koje je definirao UNESCO 1982. što ih naraštaji (uključujući i naš i sve buduće naraštaje) ostavljaju budućim naraštajima, pojmom „kultura“ podrazumijeva se dosta toga. Definicije kulture su brojne i različite, a kad su definicije brojne i različite, pitanje je postoji li „ono jedno“ ili „pravo“ značenje. Dok *Hrvatski jezični portal*⁴⁰ isto kao i Anićev i Goldsteinov *Rječnik stranih riječi*⁴¹ pojam „kultura“ definiraju u svega pet značenja, Tomislav Ladan u knjizi *Život riječi*⁴² za pojam „kultura“ donosi najmanje 15 značenja. Riječ „kultura“ je udomaćena posuđenica latinskog podrijetla. Ipak, nema međunarodnog konsenzusa oko podrijetla

39 UNESCO (2015.) *World Heritage List [online]*. Dostupno na: <http://whc.unesco.org/en/list/> (30.1.2015.).

40 Kultura. Hrvatski jezični portal [online]. Dostupno na: http://hjp.noviliber.hr/index.php?show=search_by_id&id=eldjWBE%3D&keyword=kultura (19. 10. 2014.).

41 Anić, V. i Goldstein, I. (2000): *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi Liber.

42 Ladan, T. (2009): *Život riječi*. Zagreb: Novela.

ove latinske riječi. Više izvornih latinskih riječi ima korijen od kojega se mogla razviti „kultura“. Najčešće se spominju *cult* ili *cultus* (štovanje ili obred) i *colo* ili *colere* (obrađivanje). Nema konsenzusa niti oko prijevoda pojma „kultura“ na hrvatski jezik: „uljudba“, „gojdba“, „obradba“... – samo su neki od pokušaja.

Često se na temelju filozofskih razmišljanja raširenih još u 18. i 19. stoljeću poistovjećuje civilizaciju i kulturu suprotstavljajući ih divljaštvu i prirodi. Ladan pojašnjava pojmove „civilizacija“, „uljudba“ i „kultura“ na gotovo 12 kartica argumentiranog i zgnusnutog teksta. Ipak, bit pojma „kultura“ Ladan je sažeo u dvije rečenice: „Ovo je jedna od onih riječi za koje smo toliko uvjereni da znamo što znače, da se njome služimo kao da je posrijedi čista domaća, hrvatska riječ... Ali ureba li odrediti je strukovno ili čak stručno, stanemo odmah čutjeti stanovitu nelagodu, jer je kultura toliko toga, pa više i nije jasno što je ona zapravo...“⁴³

NETOČNA DEFINICIJA „KULTURNE BAŠTINE“ U HRVATSKOM JEZIKU

Cilj uporabe pojma „kulturna baština“ (odnosno „baština“) jest u relativnoj jasnoći onoga što se tim pojmom naziva i u relativnoj sveobuhvatnosti toga pojma s obzirom na ono što se njime želi nazvati. Pojam „baština“ ne isključuje valjanost drugih pojmova kojima se označuju neki od segmenata baštine: antikvitet, spomenik, knjiga, slika, stup, običaji, vaza, folklor, živa tradicija, festa, fotografija, crkva, religija, muzej, rukotvorina (artefakt), umjetnina... Ti su pojmovi, na neki način, određeniji (tj. uži) od pojma „baština“. Tek bi se pojam „kultura“ trebalo smatrati širim od pojma baštine, ali bi ga istovremeno trebalo relativizirati zbog raznolike ili nejasno određujuće definiranosti. Ipak, treba relativizirati i „primjerenu sveobuhvatnost“ pojma „baština“ s obzirom na ono na što se odnosi.

Dva su razloga za relativnost navodne ili željene „primjerene sveobuhvatnosti“ pojma „baština“. Prvi je razlog relativnosti što su neki definirali „baštinu“ tako da je njihovim definicijama dio „baštine“ ostao neobuhvaćen definicijom u usporedbi s UNESCO-ovom definicijom. U nas se u najutjecajnijoj stručnoj literaturi i udžbenicima percipira „baštinom“ samo ono što je sačuvano iz prošlosti⁴⁴. Dakle, po tim shvaćanjima da bi nešto bilo „baština“ mora biti iz

43 Ladan, T. Nav. dj.: 591.

44 U tom smislu su definicije koje se kod nas percipiraju kao definicija „kulturne baštine“ ključnim dijelom u koliziji s definicijom UNESCO-a iz 1982. godine. Primjerice, u koliziji su definicije navedene u: *Hrvatski jezični portal*, Baština <http://hjp.noviliber.hr/index.php?show=search>. Također, Anić, V. i Goldstein, I. (2000): *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi Liber. Također, Maroević, I. (2000./2001.): Nacionalno određenje kulturne baštine, *Godišnjak zaštite spomenika kulture* 26/27. Zagreb: Ministarstvo kulture. 7-9. Također, Maroević, I. (1993): *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije. 120. Također, *Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* 42, (2012.): Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo....

prošlosti pa se u literaturi može pročitati i pitanje: „Koliko treba biti staro da bi bilo baština?“

Ipak, baština ne nastaje starenjem, nego ostavljanjem budućem naraštaju. Baštinom vrijednom zaštite i očuvanja postaje se (stručnom) valorizacijom (kulturna baština, prirodna baština...); pri tome starost ili povijesna vrijednost mogu, ali ne moraju biti kriterij ili jedan od kriterija pri valorizaciji.

Prema UNESCO-ovoj definiciji iz 1982. baštinom ne bi trebalo podrazumijevati samo ono što se prima od predaka, nego bi baština bila i ono što se ostavlja iza sebe – nasljednicima. Baštinom bi trebalo podrazumijevati one vrijednosti definirane u definiciji UNESCO-a 1982. koje bilo koji naraštaji ostavljaju budućim naraštajima. Takvo shvaćanje baštine je suština „relativne sveobuhvatnosti“ pojma „baština“ jer se tako prepoznaje da i sadašnji naraštaj može stvarati baštinu i „reoblikovati“ nasljedenu baštinu (estetski, podatkovno, značenjski i revaloriziranjem njezina značaja i značenja).

Relativnost koncepta „baštine“ počiva na relativnosti „objektivnih“ kriterija kojima bi se nepogrešivo valoriziralo što od suvremenih djela treba proglasiti baštinom vrijednom zaštite i očuvanja. No, nije to problem samo našeg doba. Treba se samo podsjetiti romantičnih priča o umjetnicima koji neshvaćeni gladuju..., a poslije njihove smrti za njihovim se djelima otimaju muzeji i tržište.

Još jedan problem postoji zbog nedovoljne definiranoosti objektivnih kriterija u valorizaciji nečega „kulturnom baštinom“: „Primjerice, bi li trebalo u UNESCO-ovu listu zaštićene nematerijalne kulturne baštine ubrajati filozofske teorije, ljudska prava, jednakost pred zakonom...?“. Ako je odgovor „ne“ iz bilo kojeg razloga, onda je pitanje treba li UNESCO-ovu definiciju kulturne baštine iz 1982. redefinirati, i također, treba li redefinirati UNESCO-ovu Konvenciju o „čuvanju“ nematerijalne kulturne baštine?⁴⁵

Aktualna je akademska i kuloarska rasprava potaknuta od etnologa⁴⁶ o tome da folklor i „(tzv.)“ nematerijalnu

45 UNESCO-ovu konvenciju o „čuvanju“ nematerijalne kulturne baštine definiranu 2003. je preveo i usvojio Hrvatski sabor 2005. Dostupno na: www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-HR-PDF.pdf (17. 8. 2014.). Ta konvencija se svugdje u hrvatskoj literaturi spominje pod nazivom „Konvencija o „zaštiti“ nematerijalne kulturne baštine“. Ipak, u izvorniku se ne spominje pojam „zaštite“ (*protection*) nego „čuvanja i održavanja“: *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Razlika između „zaštite“ i „čuvanja i održavanja“ osobito je bitna u području „čuvanja i održavanja tradicija“ koje imaju izražen vitalitet, a treba prepoznati da je tradicija vitaliteta također tradicija koju treba čuvati (vitalitet je lijepa riječ za označavanje prilagodljivosti novim okolnostima). Muzeumifikacija vitaliteta pravnom „zaštitom“ i restriktivnim mjerama može biti vrlo problematična ili čak pogubna u nekim slučajevima prijeteći pretvaranjem nematerijalne baštine u neku vrstu „Disneylanda“, ili prijeteći osjećajem otmiranja žive tradicije neke lokalne zajednice – „podržavljenjem“.

46 Rasprava je potaknuta u časopisu *Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* 42, (2012.). Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, a nastavljen je uglavnom po stručnim kuloarima konzervatora i muzealaca.

baštinu ne bi trebalo nazivati „baštinom“, nego „kulturom“. Toj raspravi, za potpuniju sliku, trebalo bi pridonijeti dva razmišljanja: prvo razmišljanje je na granici sitničarenja; drugim razmišljanjem se upire u uzrok toga nesporazuma.

Prvo, pojmove kulture i civilizacije poistovjećuje se do te mjere da se, primjerice, i u *Rječniku sinonima hrvatskoga jezika*⁴⁷ na prvom mjestu sinonima pojmu „kultura“ navodi pojam „civilizacija“⁴⁸. Treba se pitati je li korijensko značenje pojma „civilizacija“, tj. *civis* (građanin), primjereno kontekstu rasprave o folkloru?

Drugo razmišljanje koje treba uključiti u tu raspravu jest da umjesto odbacivanja pojma „baštine“, taj pojam u nas treba ispravno definirati u skladu s UNESCO-ovom definicijom iz 1982. Dakle, nije baština (samo) ono što je (jako) staro i što smo „mi“ naslijedili od predaka, baština je: „Ono što naraštaji ostavljaju budućim naraštajima“. To znači da i sadašnji naraštaj stvara ili reinterpretira baštinu dokazujući svoj vitalitet. Pojam „ostavljaju“ primjereniji je od pojma „prenose“ i zato jer se baštinu nekad nalazi u zanemarenom ili oskrvnutom stanju, ili neprepoznatu, ili će tek arheološkim iskopavanjem biti otkrivena...

Pojam „kultura“ odnosi se na vrlo širok raspon onoga što ljudi „štuju“, oko čega „mare“ ili što „stvaraju“, ali se također odnosi i na vrste koje karakterizira isti obrazac izgleda, osobina i ciklusa razmnažanja ili vegetacije. Od pristojnog ponašanja i običaja, preko umjetnosti ili poljoprivrede do uzgoja tkiva, gljivica, bakterija i slično. Pojmovi „kultura“ i „baština“ u nekim okolnostima dolaze u sintagmi („kulturna baština“), u drugima se dopunjuju („kulturna baština“ i „njemačka kultura piva“⁴⁹), u trećima nemaju nikakve jasne veze („kulturna baština“ i „bakterijska kultura“), a u nekim značenjima mogu biti i istoznačnice („nematerijalna kulturna baština“ i „nematerijalna kultura“).

Shvativši, u skladu s UNESCO-ovom definicijom iz 1982., da je kulturna baština ono što se ostavlja nasljednicima (budućim naraštajima), postaje neminovno još jednom i na ovome mjestu ponoviti da se baštinu ne može „zamrznuti u vremenu“. Ni vrijeme se ne može „zamrznuti“. Konzerviranje i restauriranje baštine, kako „kulturne“ tako i „prirodne“⁵⁰, samo je „kontrolirano upravljanje promjenama“. Tako je kad se govori o konzerviranju i restauriranju slika, skulptura, knjiga, građevina, arheoloških lokaliteta, ali i kad se govori o čuvanju (ili zaštiti) i održavanju

47 Šarić, Lj. i Wittschen, W. (2010): *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*. Zagreb: Jesenski i Turk.

48 Istina, Ladan se (nav. dj.) protivi poistovjećivanju pojmova „civilizacija“ i „kultura“ kao sinonima.

49 Zbog najstarijeg zakona o čistoći nekog prehrambenog proizvoda na svijetu (1519.) te zbog tradicije i kontinuiteta primjene tog zakona, Nijemci s ponosom govore o vlastitoj kulturi piva suprotstavljajući je patvorinama piva u drugim zemljama.

50 Upiše li se u Google pretraživač pojam *conservation*, tek relativno malen broj rezultata dolazi iz područja „očuvanja kulturne baštine“, većina je iz „očuvanja prirodne baštine“.

nematerijalne baštine. Ono što se radi dok se čuvaju, održavaju ili konzerviraju i restauriraju slike, skulpture ili bilo koja druga baština jest „kontrolirano upravljanje promjenama“. Velika je i davno osporena zabluda da se vrijeme može poništiti i da je cilj konzervatorsko-restauratorske struke „vraćanje predmeta u prvobitno stanje“. Sve su aktivnosti konzerviranja i restauriranja privremene i trebaju se ponavljati, kad-tad.

ZAKLJUČAK

Postoje brojni pojmovi kojima se označuje predmet djelovanja muzejske i konzervatorsko-restauratorske struke: antikviteti, starine, knjige i dokumenti, relikvije, skulpture, slike, rukotvorine (artefakti), umjetnine, povijesni i umjetnički spomenici, spomenici kulture, spomenici, kulturna dobra, spomenička baština, kulturni i povijesni spomenici, kulturni i umjetnički spomenici, kulturna baština... Analiziramo li dominantne pojmove, jasno je da je naziv „antikvitet“ preuzak da bi označio sve, a ponajmanje suvremena djela. Pojam „povijesni spomenik“ sam je za sebe preuzak jednako kao i pojam „umjetnički spomenik“. O „sveobuhvatnosti“ još uži kategorija ne treba ni govoriti, primjerice: slike, skulpture, knjige, rukotvorine (artefakti)... Sintagma „povijesni i umjetnički spomenik“ skraćena je tako što su „povijesni i umjetnički“ postali „kulturni“ pa se dobilo naziv „spomenik kulture“.

Pojmovi „spomenička baština“, „kulturni i povijesni spomenik“, ili „kulturni i umjetnički spomenik“ često se susreću u publicistici, a u konzervatorsko-restauratorskoj struci nikad nisu zaživjeli. Za spomeničku baštinu kraće se može reći „spomenici“ jer pojam „spomenik“ sužava pojam baštine samo na spomenike. Niti izrazi „kulturni i povijesni“ ili „kulturni i umjetnički“ nisu sretno rješenje jer pojam kulture sjedinjuje i povijesne i umjetničke odrednice spomenika.

Prema provedenom istraživanju izgleda da je pojam „kulturno dobro“ ne samo sveobuhvatniji od pojma „spomenik kulture“, već se (na iznenađenje nekih!) pokazuje da se pojmom „kulturno dobro“ nešto ranije koristilo u strukovnoj literaturi u nas nego pojmom „spomenik kulture“. Provedenim istraživanjem otkrivaju se spoznaje kojima se osporavaju navodi koje susrećemo u nas: a) dokazuje se da pojam „kulturno dobro“ nije anglosaksonskog podrijetla; b) osporava se i druga tvrdnja da je pojam „kulturno dobro“ smislio Joseph Goebbels i da je to relikv nacional-socijalizma; c) dokazuje se da pojam „spomenik kulture“ nije hrvatska tradicija starija od četrdesetih godina dvadesetog stoljeća; d) ukazuje se na to da se o pojmovima „spomenik kulture“ i „kulturno dobro“ ne može raspravljati kao da su to istoznačnice.

U usporedbi s UNESCO-ovom definicijom kulturne baštine iz 1982. svi su drugi dosad definirani pojmovi preuski

da bi označili ono što pojam „kulturna baština“ označuje. Ipak, to ne znači da je pojam „kulturna baština“ idealan. Štoviše, u našoj literaturi i rječnicima, taj je pojam definiran bitno uže od UNESCO-ove definicije iz 1982., što dokazano izaziva nesporazume. Zato, definiciju (kulturne) baštine treba u hrvatskim strukovnim udžbenicima i rječnicima redefinirati kako bi se definiciju uskladilo s definicijom UNESCO-a iz 1982. i kako bi se na taj način minimaliziralo daljnje nesporazume u tumačenju i primjeni međunarodnih dokumenata. Treba naglasiti da je (kulturna) baština ono što naraštaji ostavljaju budućim naraštajima, a ne (samo) ono što su naraštaji „naslijedili“ od prethodnih naraštaja.

U Europskoj normi EN 15898:2011 navedena je nova definicija kulturne baštine. Ta je definicija toliko neprecizna da se može odnositi i na prirodnu baštinu, ali i na mnoge druge entitete poput zdrave hrane, istraživanja svemira itd. Ispravak te definicije mora se uzeti u obzir pri pisanju nove verzije norme.

LITERATURA

- Angelini, G. (1981.): L'idea di bene culturale e le questioni di principio sottese, in AA. VV., *I beni culturali nello sviluppo e nelle attese della societ italiana. Atti del Convegno di studio promosso dalle Commissioni per l'arte delle Diocesi lombarde, dall'Unione Giuristi Cattolici, e dalla rivista Citt e Societ*. Milano. 20-45.
- Anić, V. i Goldstein, I. (2000): *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi Liber.
- Banov, E.: *Vatroslav Jagić o suodnosima usmene i pisane književnosti [online]*. Dostupno na: http://www.google.hr/url?sa=t&rc=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww-gewi.uni-graz.at%2Fgralis%2F1.Grazer_Sprachwissenschaft%2FAktuelles%2FBanov_%2520Vatroslav%2520Jagic.ppt&ei=M70AVInHK8T74QSP_oGoBA&usq=AFQjCNEIn5rOBdFzEVBratJwRZZ1jkjo1Q&sig2=lnE3OHANvMUQriDmktW6Pg&bvm=bv.74115972,d.bGE. (13. 8. 2014.).
- Cultural Property. *Wikipedia [online]* dostupno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_property (2.6.2014.).
- Čorić, F. i Špikić, M. (2011.): Izvješće Aloisa Riegla o Dioklecijanovoj palači iz 1903. godine. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 42 No. 1. Split: Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel – Split. 387-416.
- Dow, J. R. (2014.): Hans Naumann's gesunkenes Kulturgut and primitive Gemeinschaftskultur, *Journal of Folklore Research*, Vol. 51, No. 1, 49. Također dostupno na: <http://www.jstor.org/discover/10.2979/jfolkrese.51.1.49?uid=3738200&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21104634953903> (12. 8. 2014.).
- El-Shamy, H. (1997.): Gesunkenes Kulturgut. Objavljeno u ur. Green, T. A. (1997.) *Folklore: an encyclopedia of beliefs,*

- customs, tales, music, and art.* ABC-CLIO, Inc., Santa Barbara, California. 419-421.
- Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* 42, (2012.). Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo. Također dostupno i [online] na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=7558 (2.3.2104.)
- Europska norma (CEN): *Očuvanje kulturnog dobra – Osnovno nazivlje i definicije*, EN 15898:2011 (HRN EN 15898:2012).
- Jokilehto, J. (1986.): *A History of Architectural Conservation.* Butterworth-Heinemann. 116.
- Juranović-Tonejc, M. (2009./2010.): Zakonska regulativa u zaštiti pokretne baštine u doba Nezavisne Države Hrvatske. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 33/34. Zagreb: Ministarstvo kulture. 15-22.
- Ladan, T. (2009.): *Život riječi.* Zagreb: Novela.
- Maroević, I. (1993.): *Uvod u muzeologiju.* Zagreb: Zavod za informacijske studije. 120.
- Maroević, I. (2000./2001.): Nacionalno određenje kulturne baštine, *Godišnjak zaštite spomenika kulture* 26/27. Zagreb: Ministarstvo kulture. 7-9.
- Maroević, I. (2007.): Spomenik kulture ili kulturno dobro. Što je primjerenije povijesti umjetnosti? *Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti.* Zagreb: IPU. 15-20.
- Meyers Konversations-Lexikon – online verzija* (2015.) Online verzija Meyersova leksikona dostupna je na: <http://woerterbuchnetz.de/Meyers/?sigle=Meyers&mode=Vernetzung&lemid=IK10198#XIK10198> (22.4.2015.).
- Naumann, H. (1922.): *Grundzüge der deutschen Volkskunde.* Leipzig.
- Naumann, H. (1921.): *Primitive Gemeinschaftskultur.* Jena. 4.
- Pruszyński, J. P. (1992.): *Ochrona prawna zabytków w Niemczech.* Teksty i komentarze, Warszawa.
- Pruszyński J. P. (2005./2006.): Spomenik kulture – uspomena ili kulturno dobro. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 29/30, Zagreb, 179.-182. Izvorno objavljen: Pruszyński J. P. (1993.): *Zabytek – Pamiątką czy dobro kultury?* Warszawa: Ochrona zabytków.
- Šarić, Lj. i Wittschen, W. (2010.): *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika.* Zagreb: Jesenski i Turk.
- Špičić, M. ur. (2006.): Alois Riegel, Moderni kult spomenika. *Anatomija povijesnog spomenika*, IPU, Zagreb. Izvorno objavljeno: Riegel, A. (1903.): *Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen, seine Entstehung.* Vienna.
- UNESCO (1954.): *Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention* [online]. Dostupno na: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (2. 2. 2012.).
- UNESCO (1972.): *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, Pariz [online]. Dostupno na: <http://whc.unesco.org/en/conventiontext> (2. 2. 2012.).
- UNESCO (1982.): *Mexico City Declaration on Cultural Policies, World Conference on Cultural Policies*, Mexico City [online]. Dostupno na: http://portal.unesco.org/pv_obj_cache/pv_obj_id_A274FC8367592F6CEEDB92E91A93C7AC61740000/filename/mexico_en.pdf (2. 2. 2012.).
- UNESCO (2003.): *Konvencija o čuvanju nematerijalne kulturne baštine.* Preveo i usvojio Hrvatski sabor 2005. [online]. Dostupno na: www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-HR-PDF.pdf (17. 8. 2014.).
- UNESCO (2015.): *World Heritage List* [online]. Dostupno na: <http://whc.unesco.org/en/list/> (30.1.2015.).
- Vrančić, F. (1595.): *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae.* Venecija.
- Vujić, Ž. (2003.): *Europskim putovima razasute baštine Nikole Zrinskoga, Zrinski i Europa 2.* Zagreb: Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj. 22.
- Vujić, Ž. (2007.): *Izvori muzeja u Hrvatskoj.* Zagreb: Kontura.

Summary

CONTRIBUTION TO THE DEBATE ON THE APPROPRIATE TERM FOR THE TOTALITY OF SUBJECTS OF INTEREST IN CONSERVATION-RESTORATION AND MUSEUM PROFESSION

Research has been undertaken to evaluate terms used to denote the totality of subjects of interest of conservation-restoration and museum profession. The article is primarily a contribution to the ongoing debates within the museum and conservation-restoration professions in Croatia, but in a broader sense it is timely in that it places objections to the European standards for Conservation of cultural property - Basic terms and definitions EN 15898:2011. The discussion is complemented with the research and new findings are presented therein. A series of constructive suggestions to overcome

terminological ambiguities are identified via the clarification of the genesis of the term "cultural property" and the explanation of the difference between the terms "cultural monument", "cultural property", and "cultural heritage". It is observed that the term "cultural heritage" is defined differently in the Croatian professional literature and does not comply with the same term defined by UNESCO in 1982. Definition of "cultural heritage" in Faro Convention has the same problem. Arguments are also presented to redefine definition of the term "cultural property" in the European standard EN 15898:2011.